

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ МИЛЛИЙ ДУНЁҚАРАШИ: ЖОРИЙ ТАҲЛИЛ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Кадинова Х.А.

ЧДПУ “Умумий педагогика” кафедраси в.б.доценти.

Аннотация:

мақолада бўлажак ўқитувчиларнинг миллий дунёқараши: жорий таҳлил ва ривожлантириш йўллари ҳақида гап борган.

Калит сўзлар: ўқитувчи, таълим, педагогика, психология, шахс, билим.

Вазирлар Маҳкамасининг “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1059-сонли қарорида талабаларнинг маънавий тафаккурасини тарбиялаш давлат аҳамиятига молик масала сифатида эътироф этилган бўлиб, бунда миллий қадриятларнинг ўрни бекиёсдир. Зеро, жамият ақлан етук, ахлоқий пок, жисмонан бақувват, маънавий бой авлодни вояга етказишдан манфаатдордир. Ҳар қандай жамиятда ҳам буюк давлатнинг барпо этилиши ёшларнинг қандай тарбиялашига боғлиқ. **Фаробий** билимли, маърифатли етук одамнинг образини тасвирлар экан, бундай дейди: **“Ҳар кимки илм ҳикматини ўрганадан деса, уни ёшлигидан бошласин, соғ-саломатлиги яхши бўлсин, яхши ахлоқ ва одобни бўлсин, сўзининг урдасидан чиқсин, ёмон ишлардан сақланган бўлсин, барча қонун-қоидаларни билсин, билимдон ва нотик бўлсин, илмли ва доно кишиларни ҳурмат қилсин, илм ва аҳли илмдан мол-дунёсини аямасин, барча реал моддий нарсалар тўғрисида билимга эга бўлсин”** Халқ оғзаки ижодининг тарбиявий имкониятларидан тўлиқ фойдаланилмаётганлигининг яна бир сабаби мазкур йўналишда тарбиячи-ўқитувчиларнинг ота-оналар билан алоқаси бир мунча суст йўлга қўйилгандир.

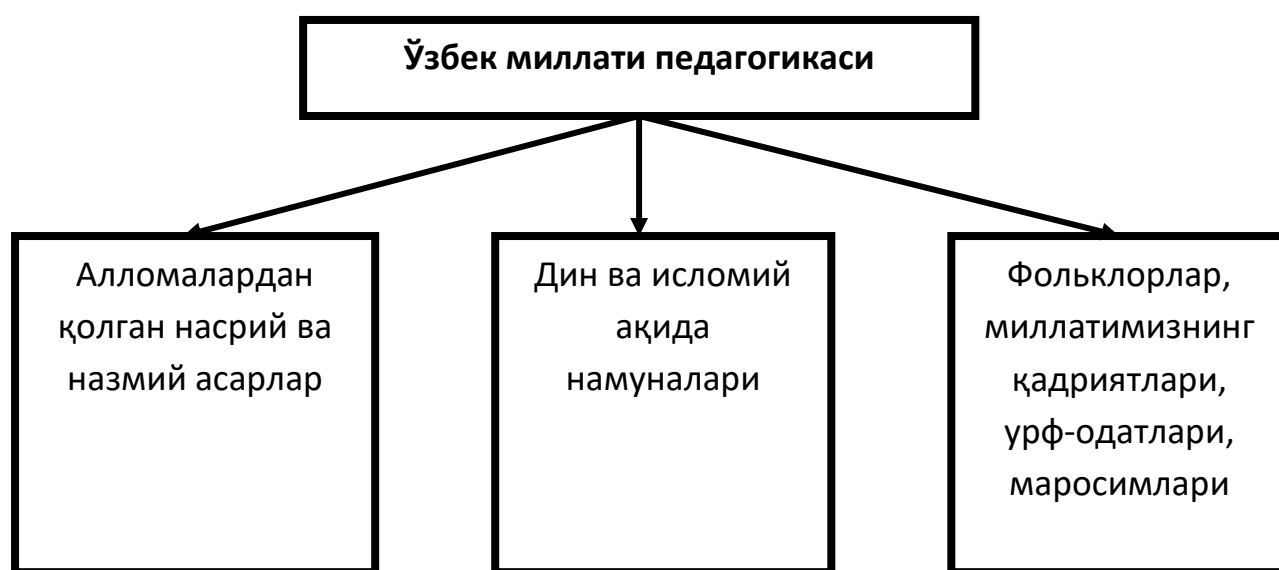
Минг йиллик маданиятимиз тарихида халқимиз бадий тафаккурининг маҳсули сифатида юзага келган нафис сўз саънати дурдоналари беҳисобдир. Ана шу маънавий намуналарни ўзида мужассам этган бадий оғзаки ижод турларидан бири эпосдир. Эпос мазкур халқ ҳақидаги барча маълумотларни қомусий камраб олувчи жанрдир. “Таълим тўғрисида” ги Қонунда ёш авлодни маънавий, жисмоний баркамол қилиб тарбиялашда қадимий, миллий қадриятларнинг ўрни алоҳида таъкидланган. Бу қадриятларнинг таркиби қисми бўлган халқ педагогикаси ёшларга инсоний фазилатларни сингдиришда, катта аҳамиятга эга.

Талабаларга халқ урф-одатлари ва анъаналарини, ҳикматли сўзларни ўқувчилар учун тушунарли шаклда тушунтириш, халқ оғзаки ижоди намуналаридан фойдаланиш ёш авлодни камол топтириш ва уларни кекса авлод ишини давом эттиришга ўргатишда муҳим рол ўйнайди.

У миллий ва умуминсоний қадриятларни, талабаларнинг давлат маданиятини, давлат арбобларининг миллий касбий малака, билим ва кўникмалар тизими фаолиятидаги ютуқларини ҳисобга олган ҳолда маданий-гуманитар вазиятни, демократлаштириш,

инсонпарварлаштириш ва инсонпарварликка асосланган маънавий-ахлоқий ғояларни илгари суришга чақиради.

Халқ педагогикасининг мазмуни шуни кўрсатадики, фольклор ва дostonлар этнопедагогиканинг зарурий манбаи ҳисобланишига қарамай, аслида улар таълим жараёнида, халқ педагогикасининг шаклланиши ва шаклланишида қўлланилади. Халқ педагогикаси кўп тарихий, бой маданиятимиз ва маънавиятимизнинг ажралмас бир қисми бўлса, олис ўтмишда яратилган ва асрлар оша сайқал топиб, бизгача етиб келган халқ оғзаки ижоди намуналари халқимизнинг ана шу бой маданият меросининг дурдоналаридир (1.3-расм).

1.3-расм. Ўзбек халқ педагогикасининг таркибий қисмлари

Халқ оғзаки ижодининг юқорида санаб ўтилган барча жанрларида ёш ўғил-қизларни меҳр-муҳаббат руҳида вояга етказиш йўллари, тарбия усуллари, саҳийлик, олижаноблик, кадр, вафо, садоқат, яхшилик, оқибат, меҳнатсеварлик, касб-хунарга муҳаббат, ҳалоллик, адолат, инсоф, андишалилик, инсонпарварлик каби ҳислатлар улуғланади; ёмонлик, бевафолик, бахиллик, ҳасислик, кўрқоқлик, номуссизлик, манманлик, калтабинлик, хушомадгўйлик, андишасизлик, очкўзлик, масъулиятсизлик, фаросатсизлик каби иллатлар қораланади.

Республикаимизда халқ педагогикасининг асосий тармоқларидан ҳисобланган, халқ оғзаки ижодини ўрганиш, халқ оғзаки ижоди асарлари таҳлили орқали талабаларда миллий қадриятларни шакллантириш тамойиллари Г.А.Холбоева, ўзбек мактабларининг 1-4 синф она тили дарсларида халқ оғзаки ижодини ўрганиш (эртақ, топишмоқ, мақоллар аспектида) И.Мирзаевлар томонидан илмий тадқиқ этилган. Аммо замонавий халқаро педагогик амалиётда мустақил ва эркин фикрлайдиган, илғор техник ва технологик тажрибаларни, таълим тизимидаги ваколат талабларига жавоб берадиган рақобатбардош педагог кадрларни тайёрлаш тизимини ислоҳ қилинаётганлиги, Республикаимиз Президентининг 2020 йил 15 майдаги “Ўзбекистон Республикаси касбий малакалар, билим ва кўникмаларни ривожлантириш миллий тизими фаолиятини ташкил

этиш чоралари тўғрисидаги” ПК-287-сонли Қарорида белгилаб берилган долзарб вазифалар, ўқитувчиларни тайёрлаш жараёнида ўзбек халқ педагогикасини кенгроқ ва чуқурроқ ўргатиш, бўлажак ўқитувчилар ўртасида дунёни миллий тушунишни ривожлантириш зарур. Ушбу вазифаларни бажарилиши миллий таълим тизимини ривожлантиришга олиб келади.

Республикамизда миллий таълим тизими асосан, **илмий дунёқараш**, яъни атрофга ва шахснинг ундаги жойига, одамларнинг теварагидаги ҳодисаларга ва ўзига яқин бўлган илмий қарашлар негизига асосланган бўлиб, бундай илмий нуқтаи назарга нисбатан инсоннинг эътиқоди, уни билиш ва ўзлаштиришга нисбатан интилишларини ривожлантиришни тақозо этади. Шу сабабли илмий дунёқараш негизига миллий дунёқарашни ривожлантириш мақсадга мувофиқ.

Миллий дунёқарашни ривожлантиришда миллий кадриятларни умуминсоний кадриятлар билан уйғунлаштириш лозим. Чунки бирор миллат ўз кадриятини бошқа миллат кадриятларидан ажратиб олиб ярата олмайди. Ҳар бир миллат маънавиятида ўзига хос томонлар бўлса ҳам, у умуминсоний кадриятларнинг бир қисмидир. Шу билан бирга биз қураётган янги Ўзбекистон жамияти учун биринчи галда миллий кадриятлар устун бўлмоғи лозим. Ёшларда толерантлик маданиятини ривожлантириш, миллий ўзлимизни англаган ҳолда ўз тафаккуримизни кашф этмоғимиз лозим. Ўтмишимизда унутилган шундай улкан сарчашмалар борки, уларни пухта ва атрофлича ўрганишимиз керак.

Ҳозирги вақтда жаҳон таълими доирасида ҳам тараккийпарвар, кризиснинг мафкуравий, молиявий, ижтимоий, сиёсий, экологик ва давлат ҳодисаларининг ўсиши муносабати билан турли хил янги таълим парадигмалари таклиф этилади ва ишлаб чиқилади.

Миллий-инсонпарвар парадигманинг ўзига хосликлари қуйидагиларда акс этади:

- унинг мақсади-маданиятга рўбару этиш воситасида ҳар томонлама баркамол шахсни шакллантириш;
- ўқув жараёни иштирокчиларининг тутган ўринлари. Бу ерда ОТМ талабаси ўзининг ҳозирги ва касбий имкониятининг бир тури бўлиб, ўқитувчи талабалар ва маданият ўртасидаги боғловчи сифатида талабалар ишининг етакчиси, ташкилотчиси ва ёрдамчиси сифатида ишлайди;
- шахсий шаклланиш ва шахслараро дўстлик жараёнида "маданият билан уйғун бўлиш"
- талабаларни ўз-ўзини ривожлантиришга йўналтириш, ўқитиш шакллари ва усулларини ўз-ўзини англаш, ўз-ўзини англаш фаолиятига қизиқиш;
- ОТМларда, аслида, дунёқарашни кенг, маданиятни яхши биладиган ва бутун умри давомида ўқишга қодир битирувчиларни тайёрлашга кафолат берадиган таълим – бу дунё аҳолисининг ижтимоий маҳорати, ижтимоий ва касбий мослашиш жараёнлари билан чамбарчас боғлиқдир.

Ҳозирги вақтда инсонпарварлик педагогикаси қуйидаги бугунги кун учун зарур амалий омилларига йўналтирилган:

- шахсни таълим жараёнининг объекти ва субъекти сифатида қабул қилиниши;
- таълимга аҳамиятли ўрганиш жараёни сифатида қараш;
- ҳаётий муаммоларни ҳал этиш жараёнида талабаларни ўқитиш ва ривожлантириш:

- таълим натижаларини баҳолаш билан эмас, шахсий ўзгаришлар билан ўлчаш;
- талабаларнинг индивидуал ва алоҳида характерларини эътиборга олиш;
- эркин танлаш, шахсий жавобгарлик ва ташаббускорлик қобилиятларини очиш, ўз-ўзини реализациялаш учун шарт-шароитлар яратиш.

Миллий гуманитар ёндашув одамга йўналтирилган таълимнинг барча кўрсаткичларини ўз ичига олади, шу билан бирга уни фақат якка жиҳатлар билан бойитади. Бундай ўзига хосликка талаба шахсининг ўз-ўзини баҳолаши сифатида қабул қиладиган ягоналик, улар шахсий ва табақалаштирилган ҳамжиҳатликни, табиат билан уйғунликни, таълимнинг қиймат мазмунига ҳурмат ва ижтимоий аҳамиятга эга муносабатни, ҳамкорликни, биргаликдаги ишни жорий этиш учун барча имкониятларга эга.

Миллий-гуманистик ёндашувнинг асосий хусусиятлари маданият билан уйғунлик тамойилида акс этади, бу субъектларнинг миллий аҳамиятга эга шахс сифатидаги жараёни ва қарашларини ҳамда миллий ва жаҳон миллий ва маънавий-ахлоқий қадриятларига асосланган фаолият усулларини англатади.

Амалий педагогик иш соҳасидаги миллий гуманистик консенсус қуйидагиларни назарда тутди:

педагогнинг ўзаро боғлиқ ғоялар, махсус ғоялар ва педагогик фаолият усуллари билан фойдаланиш асосида таъсири;

миллий таълим мақсадларини босқичма-босқич яратиш;

талабаларнинг индивидуаллиги билан боғлиқ турли хил вазифалар ва услубий услублар;

талабаларнинг мотивлари ва эҳтиёжлари асосида ўқув материалларини яратиш;

тизимли психологик ва педагогик ташхис;

талабаларни ижодий куч, ҳурмат, ғамхўрлик, ўз-ўзини англаш, қониқиш каби эҳтиёж манбаларини шакллантириш билан педагогик таъминлаш.

Юқоридагиларга асосланиб, миллий-гуманитар ёндашув миллий ва умуминсоний маданиятларнинг таркибий қисмларини бевосита акс эттирувчи педагогик шароитлар тизимини яратиш, касбни муваффақиятли эгаллаш ва мутахассиснинг ижтимоийлашувини таъминлаш, ўқув жараёнини ташкил этишга ёрдам беришдан иборат. Шу боис қимматли миллий интеллектуал фаолият сифатида биз уни қуйидагича таърифлаймиз.

Миллий-инсонпарварлик ёндашуви шахснинг ҳар томонлама ривожланиш шарти сифатида инсоннинг турли кўринишдаги маданиятларини эгаллашида мужассамланидиган шахс маданиятини бойитувчи ғоялар билан боғлиқ. Бундай ғоялар ҳуқуқий, меҳнат, ахлоқий, иқтисодий, экологик, эстетик ва бадиий маданиятда ўз аксини топади. Маданиятнинг бутун тайёрлов, эмоционал ва фаолият даражаси индивиднинг ўз ҳаётини ўзгартириши, моделлаштириш, коррекциялаши, ўзини-ўзи реализациялаши, ўзини-ўзи баҳолаши асосидаги ижодкорлик руҳида ташкил этиши тушунчасида акс этувчи шахснинг ҳаётий мақсадини ўзи мустақил қўя олиши, ўз фаолияти соҳаси ва методларини танай олиши орқалигина рўёбга чиқиши мумкин.

Таълимга миллий-гуманитар мослашув – бу маданият билан биргаликда ўрганишдан тортиб, ижодкорлик руҳида профессионал социализацияга қадар кенг мустақил иш.

Ижтимоий алоқалар миллий анъаналарни ривожлантиришда етакчи рол бажаради. Улар эмпирик равишда топилган, амалиётда текширилган фаолият ва хатти-ҳаракат усулини кейинги авлодга бериш зарурияти туғилгандагина вужудга келади. Анъаналар янги авлодни ижтимоий муҳитга боғлаш вазифасини бажаради, шахсни муайян йўналишда камол топишига кўмаклашади.

1950-1960 йилларда АҚШда таълимга миллий-гуманитар мослашувнинг келиб чиқиши гуманистик психология ва педагогика тушунчаларини келтириб чиқарди. Бу айниқса, К.Роджерс томонидан ишлаб чиқилган назарияда ўз аксини топган. Унинг моҳияти ўқитувчиларнинг ижобий психологик нишонга асосланган, ҳамкорлик муҳитини ҳосил қилишлари шароитида шахсий тажриба асосида инсоннинг ривожланиши.

Миллий – инсонпарварлик ёндашувининг энг асосий белгиларини миллий ҳамда жаҳон миллий ва маданият билан уйғунлик тамойилини акс эттиради, унинг субъектларининг жараёни ва қарашларини миллий-семантик шахслар ва маънавий-ахлоқий қадриятларга асосланган фаолият усуллари сифатида ифодалайди.

Бўлажак ўқитувчи шахсига қўйиладиган умумий талаблар халқ педагогикаси фанини ўзлаштириш жараёнида миллий маънавий билимлар соҳасида тафаккур дунёқараши кенг ва миллий дунёқараши кенг ўқитувчини шакллантиришни билдиради. Миллий дунёқараш шахснинг шахсий сифат ва фазилатларининг тобора барқарорлашувини таъминлаши, ўз мазмунида эзгу ғояларни ифода этган ҳолда, у ижобий хусусиятларни бойитишга ёрдам берадиган барча фазилатлар бўйича энг юқори фикрлайдиган ходимларни тайёрлаш жараёнида халқ педагогикаси асосида миллат тушунчасини яхшилашга қаратилган.

Адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қаъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз - Тошкент: “Ўзбекистон” 2017.-592 б
2. Т.Мирзаев, О.Сафаров, Д.Ўраева Ўзбек халқ оғзаки ижоди хрестоматияси-Тошкент 2008 йил.
3. Муталипова М.Ш. Халқ педагогикаси Тошкент 2015 йил Mirzayev T., Safarov O., O'rayeva D. O'zbek xalq og'zaki ijodi xrestomatiyasi.– T., 2008.
4. Mutalipova M.Sh. Xalq pedagogikasi. – T., 2015.
5. Mutalipova M.Sh. Xalq pedagogikasi. – T., 2011.
6. Кадирова, Х. А., & Кадирова, Н. А. (2020). Формирование национального взгляда у будущих учителей (на основе народного фольклора). Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 42-45.
7. Mirxalilova, N. A., & Davlatova, M. A. (2022). TIMSS xalqaro baholash dasturida miqdor tushunchasi va uning turlari. Academic research in educational sciences, 3(9), 282-285.